

Zeven kansen ter versterking van de opleidingen Onderwijswetenschappen

J. Elen, R. H. Mulder, D. Sluijsmans, B. Van Hout-Wolters

Samenvatting

In het voorjaar van 2017 hebben in Nederland beperkte opleidingsvisitaties plaatsgevonden voor de opleidingen Onderwijswetenschappen. Binnen het panel werd naar aanleiding van de visitaties gereflecteerd op de vraag welke kansen er liggen die de opleidingen Onderwijswetenschappen kunnen benutten om zich nog verder te versterken. In de discussiebijdrage wordt beschreven hoe de opleidingen (elk afzonderlijk maar ook in onderling overleg en/of in gezamenlijke actie) de kans kunnen aangrijpen om:

- over de volle breedte van het onderwijsonderzoek te reflecteren,
- de diversiteit van de onderwijspraktijk te tonen.
- nieuwe doelgroepen aan te boren.
- te interageren met andere disciplines en de (inter)nationale samenleving.
- evidentie uit onderwijsonderzoek te benutten.
- integratieve onderwijsdoelen op programmaniveau na te streven.
- professionalisering te richten op het versterken van proactief handelen.

Kernwoorden: onderwijsonderzoek, onderwijspraktijk, doelgroepen, programmaniveau, professionalisering

Inleiding

In de eerste helft van 2017 vonden in Nederland opleidingsvisitaties plaats voor de opleidingen Onderwijswetenschappen. Twee bacheloropleidingen en zes masteropleidingen werden bezocht door een internationaal samengesteld panel, bestaande uit academici met verschillende onderzoekachtergronden, studenten en vertegenwoordigers uit het werkveld. De leden van het visitatiepanel, onder wie de auteurs van deze bijdrage, kre-

gen tijdens hun bezoeken een bevoorrechte inblik in de wijze waarop de verschillende instellingen aan een opleiding Onderwijswetenschappen vorm geven en binnen die opleidingen hun wetenschappelijke en maatschappelijke taak opnemen.

De opleidingsvisitaties vonden plaats in een voor vele opleidingen turbulente en uitdagende periode gekenmerkt door curriculumveranderingen, personeelwisselingen, besparingen, snel evoluerende basisdisciplines, enzovoort. Binnen deze dynamische context slagen de opleidingen Onderwijswetenschappen er in duidelijk hun ambities te benoemen, bieden ze studenten wetenschappelijke achtergrond onder meer door hen te confronteren met breed geselecteerde literatuur en dagen ze hen uit onderzoekcompetenties te verwerven. Ondanks een veelal grote werkdruk begeleiden de docenten hun studenten intensief en zetten de opleidingen in op een diversiteit aan werk- en beoordelingsvormen. Ze trekken verschillende doelgroepen (o.m. voltijdse, deeltijdse, werkende studenten) aan. De opleidingen zoeken vanuit een diepgeworteld kwaliteitsbesef een voortdurende balans tussen uitdaging, ondersteuning en haalbaarheid. Steeds weer laten ze zich inspireren en uitdagen aan de hand van zowel interne als externe evaluaties. De besluiten van de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) kunnen samen met de onderliggende rapporten teruggevonden worden op de website van NVAO: <https://www.nvaio.net/>.

Na de visitatiebezoeken heeft het panel verder gedacht over het waarom, wat en hoe van de opleidingen Onderwijswetenschappen. Volledig het grote maatschappelijke belang van opleidingen Onderwijswetenschappen onderschrijvend, mede op grond van observaties en vooral vanuit de hoop een bijdrage te leveren tot een verdere versterking van de opleidingen Onderwijswetenschappen, delen we in deze discussiebijdrage een

aantal reflecties als start van een toekomstgericht gesprek hierover met betrokkenen en geïnteresseerden. We treden hiermee in het spoor van het vorige panel dat ook in Pedagogische Studiën op haar bevindingen reflecteerde (zie van Merriënboer et al., 2013). We volgen weliswaar een andere aanpak door onze reflecties te vertalen in zeven kansen. De kansen zijn geen reflectie of samenvatting van de bevindingen van het panel; ze zijn het resultaat van discussies, gesprekken en overwegingen die tijdens en na de bezoeken hebben plaatsgevonden. Het zijn kansen die thans al in meer of mindere mate worden benut, die de zichtbaarheid en aantrekkelijkheid van de opleidingen kunnen versterken en die kunnen bijdragen aan een grotere erkenning van het fundamentele maatschappelijke belang van deze opleidingen zowel in Nederland als internationaal. Elke kans is bedoeld als voer voor discussie, afweging, overleg en actie. We hopen dat de zeven beschreven kansen aanleiding geven tot gesprekken binnen de opleidingen, maar ook tot overleg tussen de opleidingen over de positie, de vormgeving en de toekomst van de opleidingen Onderwijswetenschappen in Nederland.

In het volgende zal worden beschreven hoe de opleidingen (elk afzonderlijk maar ook in onderling overleg en/of in gezamenlijke actie) de kans kunnen aangrijpen om:

- de volle breedte van het onderwijsonderzoek te reflecteren.
- de diversiteit van de onderwijspraktijk te tonen.
- nieuwe doelgroepen aan te boren.
- te interageren met andere disciplines en de (inter)nationale samenleving.
- evidentie uit onderwijsonderzoek te benutten.
- integratieve onderwijsdoelen op programmaniveau na te streven.
- professionalisering te richten op het versterken van proactief handelen.

Aangezien elk van de gevisiteerde opleidingen een eigen profiel heeft, worden de kansen opleiding overstijgend beschreven. Door deze keuze doen we per definitie onrecht aan die opleiding of opleidingen waar

de geïdentificeerde kansen al worden benut. We hopen dat opleidingen in overleg zullen gaan, maar ook op een heel eigen wijze met de kansen zullen omgaan. Elke opleiding kan de kansen (h)erkennen, zich ten opzichte hiervan positioneren en hierover kennis en ervaringen delen met collega-opleidingen. En natuurlijk kan elke opleiding er een heel eigen invulling aan geven.

Kans 1. Breed overleg en afstemming tussen de opleidingen Onderwijswetenschappen bieden de kans dat het geheel van de opleidingen de volle breedte van het onderwijsonderzoek reflecteert.

Zoals blijkt uit het domein specifiek referentiekader (zie noot 1) beogen de opleidingen Onderwijswetenschappen een bijdrage te leveren tot de kwaliteit van onderwijs op micro-, meso- en macroniveau. De uitdagingen waarvoor het onderwijs wordt gesteld zijn divers en zowel naar tijd en plaats wisselend. De opleidingen Onderwijswetenschappen leveren een bijdrage tot de kwaliteit door die uitdagingen vanuit het onderwijsonderzoek te benaderen en door afgestudeerden in staat te stellen zelf een bijdrage te leveren tot de verdere ontwikkeling van het onderwijsonderzoek. Gegeven de complexiteit en gelaagdheid van onderwijs kan dit doel gerust ambitieus worden genoemd. In de praktijk zijn de opleidingen genoodzaakt keuzes te maken. Deze keuzes betreffen verschillende aspecten van het onderwijs en de wetenschappelijke discipline. Sommige opleidingen zetten voornamelijk in op het primair onderwijs, terwijl andere zich vanuit een totaal andere invalshoek meer richten op het meso- en macroniveau. Sommige opleidingen gaan uit van een effectiviteitsbenadering en andere opleidingen laten de theoretische onderbouwing primeren.

De ontwikkeling van curricula is niet altijd een louter rationeel proces. Historische verworvenheden, bredere ontwikkelingen in het onderzoeksveld, ambities op universiteitsniveau, preferenties van hoogleraren, prakti-

sche mogelijkheden en lokale vereisten geven mee richting aan de keuzes. Dit resulteert in een feitelijke situatie die op een aantal punten, waaronder bijvoorbeeld een sterke gerichtheid op het microniveau, mogelijk suboptimaal te noemen valt.

In de opleidingen gaat veel aandacht uit naar leerprocessen en hoe deze rechtstreeks kunnen worden beïnvloed. In de wetenschappelijke onderbouwing van de opleidingen fungeert vooral psychologie als basisdiscipline met veel aandacht voor leerprocessen (en daarbinnen vooral een cognitief-constructivistisch perspectief; zie bijvoorbeeld de aandacht voor cognitieve belasting theorie, en steeds meer voor uitkomsten van neurowetenschappelijk onderzoek). Er is sprake van een sterke psychologisering zoals blijkt uit de aandacht voor psychologie als basisdiscipline enerzijds en als de wetenschappelijke onderbouwing van meer specifiek onderwijswetenschappelijke vakken anderzijds. De geringere aandacht voor het meso- en macroniveau is soms gelinkt aan de specifieke profilering van een opleiding. In meerdere opleidingen ontbreken cursussen waarin sociologische denkkaders systematisch worden geïntroduceerd en hun onderwijskundige relevantie wordt geïdentificeerd en uitgewerkt. Aandacht voor sociologische kaders beperkt zich veelal tot het breder contextualiseren en situeren van onderwijsfenomenen of van de onderwijswetenschappen als discipline.

Overleg tussen de opleidingen over theoretische achtergronden, bereik en academische ambitie van opleidingen Onderwijswetenschappen, biedt een kans op afstemming waardoor complementaire curriculumkeuzes kunnen worden gemaakt. Het geheel van de opleidingen Onderwijswetenschappen in Nederland kan dan de volle rijkdom van het onderwijsonderzoek in termen van disciplines, theoretische perspectieven, onderwijsniveau en –sectoren, alsook methodologische benaderingen reflecteren. Door het onderwijsonderzoek in z'n volle rijkdom te tonen kan daarenboven worden bijgedragen tot het ondersteunen en verder ontwikkelen van de diverse onderwijspraktijk vanuit verschillende wetenschappelijke perspectieven. Dit vereist natuurlijk dat het onderwijsonderzoek in

zijn volle breedte blijvend wordt ondersteund en gestimuleerd.

Kans 2. Breed overleg en afstemming tussen de opleidingen Onderwijswetenschappen bieden de kans dat het geheel van de opleidingen de diversiteit van de onderwijspraktijk reflecteert.

Zoals gesteld beogen opleidingen Onderwijswetenschappen bij te dragen tot de kwaliteit van het onderwijs op klasniveau, schoolniveau en schooloverstijgend niveau. Dat onderwijs betreft het hele scala van jonge kinderen in voorschoolse opleidingen tot en met volwassenen in (al dan niet formele) initiatieven voor een leven lang leren en alles wat daartussen ligt. Die praktijk is daarenboven uitermate divers. Het betreft onder meer de ondersteuning van leerprocessen, de organisatie van onderwijs, het onderwijsbeleid, de evaluatie van leerlingen en studenten, het bedenken, uitvoeren en begeleiden van innovaties, de kwaliteitszorg en de professionalisering.

Het is onmogelijk in één opleiding alle aspecten van de onderwijspraktijk in de volle breedte aan de orde te stellen. Opleidingen Onderwijswetenschappen maken dan ook keuzes. Ze besteden voornamelijk aandacht aan het ontwikkelen van onderwijs, richten zich op het primair onderwijs of stellen beleidsvoering centraal. Ook hier zijn de keuzes veelal geïnspireerd door onderzoeksontwikkelingen, tradities en praktische omstandigheden. Het accent van de opleidingen Onderwijswetenschappen ligt op het reguliere onderwijs (en zoals reeds aangegeven daarbinnen vooral op het microniveau). Hoewel er natuurlijk uitzonderingen zijn, is er minder aandacht voor levenslang leren, Bildung, opleidingsdidactiek, volwasseneneducatie, leerwegaafhankelijk leren en beoordelen, begeleiden van docententeams, structurele implementatievraagstukken, leiderschap in onderwijsorganisaties en organisatieontwikkeling, of verandermanagement. De aandacht voor het reguliere onderwijs lijkt zich verder toe te spitsen op het primaire

en algemeen vormende onderwijs, eerder dan bijvoorbeeld op het beroepsonderwijs of het hoger onderwijs.

Breed overleg en afstemming tussen de opleidingen Onderwijswetenschappen over de relatie tussen opleidingen Onderwijswetenschappen en de onderwijspraktijk kan resulteren in complementaire curriculumkeuzes en profilering. Dergelijke keuzes bieden op hun beurt een kans de diversiteit van de onderwijspraktijk aan de orde te stellen en door samenwerking en afstemming een bredere bijdrage tot de kwaliteit van die praktijk te leveren.

Kans 3. Door zich te richten op allen die onderwijsfuncties uitvoeren, hebben opleidingen Onderwijswetenschappen de kans nieuwe doelgroepen aan te boren.

Het bereik van het onderwijsveld is enorm en binnen dit veld beïnvloeden vele variabelen en perspectieven de wijze waarop het onderwijs wordt vormgegeven. Onderwijs is wijd verspreid en velen vervullen een onderwijskundige functie. Opleidingen Onderwijswetenschappen spelen daarop in door verschillende rollen te identificeren, specialisaties of afstudeerrichtingen te organiseren en keuzeruimte te bieden aan hun studenten. Hoewel bacheloropleidingen breder lijken te rekruteren (al dan niet in samenwerking of concurrentie met academische PABO's en/of opleidingen pedagogische wetenschappen), richten de meeste masteropleidingen Onderwijswetenschappen zich vooral op reeds in het onderwijs werkende docenten. Ze lijken erop gericht de docenten meer achtergrond, kaders en versteviging te geven voor hun functioneren in de dagelijkse onderwijspraktijk en mede daardoor hen ook uit te rusten met een bredere set van competenties (ontwerpen, adviseren, beleid voeren, onderzoek doen). Hierdoor wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan de kwaliteit van het onderwijs. De opleidingen doen dit ook adequaat gegeven de rendementen en de relatief snelle tewerkstelling van afgestudeerden. Deze gerichtheid op docenten lijkt de aandacht voor het micro-

niveau te versterken en ook ondersteund te worden door het bestaan van de 'lerarenbeurs'. Tegelijkertijd kampen opleidingen ook met wisselende (stijgende, maar ook dalende aantallen) instroomcijfers.

Een verbreding van het doelpubliek biedt mogelijk kansen om de bijdragen tot de kwaliteit van het onderwijs in zijn diversiteit te versterken en de onderwijswetenschappen als wetenschappelijke discipline zichtbaarder te maken. Onderwijswetenschappen betreft het micro-, het meso- en het macroniveau; het betreft onderwijs in tal van verschillende sectoren, inhoudsdisciplines en professionele vaardigheden; is gericht op het ontwerpen van leeromgevingen, op het bewaken van de kwaliteit en de resultaten ervan, op het innoveren van dat onderwijs, al dan niet door technologie te hanteren, op het veranderen van de organisatie en het managen van veranderingen, op het voeren van ondersteunend beleid en het monitoren van de uitvoering en de effecten van dat beleid. Tal van beleidsmedewerkers, opleiders in bedrijven en organisaties, leerkrachten, HRM-verantwoordelijken, schoolleiders, docenten, vakgroepverantwoordelijken, onderwijsondersteuners, leer- en studiebegeleiders, onderwijsmanagers, etc. ... vervullen onderwijskundige functies. Zij allen verdienen het een opleiding onderwijswetenschappen te mogen volgen en zich zo adequaat voor te bereiden op en verder te bekwamen in hun rol als onderwijskundige. Een verbreding van de doelgroep naar de grote groep van o.m. beleidsmedewerkers, opleiders in bedrijven en organisaties, HRM-verantwoordelijken, vakgroepverantwoordelijken, onderwijsondersteuners, leer- en studiebegeleiders of onderwijsmanagers vereist goed overwogen aanpassingen aan de curricula, maar biedt ook de kans bij te dragen aan de verdere versterking van onderwijskwaliteit en de verdere ontwikkeling van de onderwijswetenschappen.

Kans 4. Interactie met andere disciplines en de (inter)nationale samenleving biedt een kans op profilering en versterking van opleidingen Onderwijswetenschappen

Onderwijsvraagstukken zijn veelal 'ill-structured problems', die zelden kunnen worden benaderd en opgelost vanuit één discipline. Onderwijswetenschappen integreren elementen uit andere disciplines en staan ten volle in de samenleving. Een verdergaande en systematische interactie met andere disciplines en de (inter)nationale samenleving biedt dan ook een uitgelezen kans om het onderwijskundig wetenschapsdomein te versterken en de eigen unieke bijdrage te profileren.

Dit zou gerealiseerd kunnen worden door studenten te leren een uitvoerige context- en domeinanalyse te maken, die vervolgens als uitgangspunt wordt genomen bij de verdere aanpak van het oplossen van het vraagstuk. Een dergelijke context- en domeinanalyse betreft het geheel van elementen en perspectieven die de onderwijskundige praktijk in engere zin bepalen. Het gaat bijvoorbeeld over de economische, politieke en/of socio-culturele context maar ook over ideologische en wijsgerige perspectieven van waaruit onderwijskundige fenomenen worden benaderd. Consequentie van deze aanpak kan zijn dat de kennis binnen de eigen opleiding niet toereikend is, en de student wordt gestimuleerd buiten de grenzen van de eigen opleiding of het domein te zoeken. Zo kan het mogelijk zijn te kiezen voor een sociologische, psychologische of filosofische benadering.

In de versterking van de relatie met de (inter)nationale samenleving ligt een verdere kans om de opleidingen te verbeteren. Dat geldt eveneens voor de samenwerking met andere opleidingen en wetenschappen, nationaal en internationaal. In opleidingen Onderwijswetenschappen kunnen twee manieren van samenwerking worden geïdentificeerd: (1) samenwerking van buiten naar binnen, en (2) samenwerking van binnen naar buiten.

De samenwerking van buiten naar binnen betreft in de eerste plaats het binnenbrengen van contextelementen in de opleiding. The-

ma's uit de praktijk (bijvoorbeeld het thema opleiden van vluchtelingen) worden opgepikt in bepaalde vakken, projecten en in scripties. Ook krijgen studenten de kans in interactie te treden met mensen/organisaties uit de praktijk (zoals scholen, gemeenten en ministeries). In relatie tot beoordelen liggen er kansen door externen bijvoorbeeld eindwerkstukken mee te laten beoordelen. De mogelijkheden inzake didaktiek en werkvormen (zoals colleges in het Engels of een andere forumtaal verzorgen, studententeams en/of docenten van verschillende opleidingen in Nederland of daarbuiten laten samenwerken, al dan niet ondersteund door technologische hulpmiddelen) kunnen nog sterker benut worden. Een verdere uitbouw van de samenwerking van buiten naar binnen kan ook de doelgroep betreffen. Door buitenlandse reizen systematisch te programmeren en het aantal inkomende en uitgaande studenten te verhogen, worden studenten meer systematisch door diverse contexten uitgedaagd. In relatie tot internationalisering van de opleiding (het curriculum) bestaat er de mogelijkheid van bijvoorbeeld een 'double degree' opleiding. Dit is een voorbeeld van een kans om de opleiding in samenwerking te ontwikkelen. Een erg moedige samenwerkingsvariant zou er eentje zijn waarbij het eigen onderwijsmodel (zowel naar uitwerking als naar onderbouwing) niet als uitgangspunt wordt genomen, maar waarbij een dergelijk onderwijsmodel gezamenlijk wordt ontwikkeld. In een internationaal verband zouden hierdoor ook onderwijsperspectieven van niet-westerse origine vanaf de start van het ontwerp van de opleiding kunnen worden geïntegreerd. Ook inzake kwaliteitszorg liggen er kansen bij het betrekken van de 'buitenwereld' in de opleiding. Als input voor de eigen reflectie en verdere ontwikkeling van de opleiding worden externen (uit de praktijk, uit de onderzoeksweld, nationaal en internationaal) uitgenodigd als 'critical friends'. Hierop verder bouwend en vanuit een bekommernis van complementariteit en profilering zouden opleidingen Onderwijswetenschappen zich als geheel kritisch kunnen laten bevragen en inspireren.

Wat de samenwerking van binnen naar buiten betreft: de opleidingen Onderwijswetenschappen hebben een belangrijke maat-

schappelijke functie. Het blijft een uitdaging om die functie te versterken en meer nog dan nu al het geval is vanuit de Onderwijswetenschappen de samenleving en meer in het bijzonder het onderwijs vorm te geven. De samenleving is gebaat bij opleidingen Onderwijswetenschappen die zich als ketenpartner profileren door duidelijk, rolbewust en rolvast positie in te nemen. Het zichzelf serieus nemen en zich als een centrale schakel in onderwijsontwikkeling in Nederland positioneren kan bijdragen tot een sterkere profilering van de onderwijswetenschappen en het serieuzer genomen worden in het praktijkveld. Daarvoor zijn gemeenschappelijke initiatieven wellicht behulpzaam of zelfs noodzakelijk. Het maatschappelijk belang van Onderwijswetenschappen is niet alleen gelegen in het toelichten van fenomenen of het blussen van brandjes, maar vooral in het opnemen van een proactieve rol in de vormgeving van onderwijs. Door zich publiek te tonen, verduidelijken opleidingen ook aan (toekomstige) studenten hun relevantie en belang.

Kans 5. Het benutten van evidentie uit onderzoek kan de kwaliteit van opleidingen Onderwijswetenschappen versterken

Onderwijs is een complex fenomeen en opleidingen Onderwijswetenschappen leiden onderwijskundigen vanuit specifieke theoretische achtergronden en/of onderzoeksmethodologische preferenties op om onderwijsfenomenen te onderzoeken, advies te geven over onderwijskundige maatregelen, onderwijs te ontwerpen, het onderwijs te verbeteren, onderwijsbeleid te voeren. Als academische opleidingen wijzen opleidingen Onderwijswetenschappen hun studenten op het belang van onderzoeksmatige inzichten over de vormgeving en evaluatie van dat onderwijs. Er wordt aangespoord systematisch te werken, verschillende perspectieven in beschouwing te nemen, informatie van verschillende bronnen op methodologische kwaliteit te checken en/of voortdurend het bredere (ook internationale) plaatje in ogenschouw

te nemen. Bij het vormen van studenten wordt verwezen naar de verschillende theoretische perspectieven en wordt verder gebouwd op (al dan niet eigen) onderzoek. Studenten krijgen hierdoor een wezenlijk academische vorming op grond waarvan ze ook als professionals aan de slag gaan.

In het tot stand brengen van congruentie tussen onderzoek en opleidings- en onderwijspraktijk ligt een mooie kans om de onderwijswetenschappen zichtbaar te maken en verder te ontwikkelen. Door het onderwijs in opleidingen Onderwijswetenschappen vorm te geven vanuit onderzoeksbevindingen en keuzes vanuit onderzoekinzichten te beargumenteren kan de kwaliteit van de opleidingen worden versterkt en het onderzoek nog zichtbaarder worden gemaakt. Veel aandacht in de opleiding voor 'evidence-informed'-benaderingen gaat dan gepaard met een opleidingsstructuur, inhoud en vormgeving gebaseerd op wetenschappelijke evidentie. Een discipline die zich als internationaal verankerd toont in de opleiding, laat zien dat internationalisering meer is dan een poging om buitenlandse studenten te ontvangen of eigen studenten naar het buitenland te sturen. Aandacht in het curriculum voor het zorgvuldig bedenken van eindtermen resulteert in een curriculum dat gestuurd wordt door een aantal heldere, goed doordachte en gedragen eindtermen. Bedenkingen op wetenschappelijke gronden bij specifieke werkvormen of evaluatiebenaderingen hebben tot gevolg dat die werkvormen of benaderingen in de opleiding niet worden gehanteerd. Aandacht voor een competentiegestuurde benadering beperkt zich niet tot een mondelinge toelichting, maar toont zich in een opleiding die ontworpen is vanuit een competentiegeoriënteerd ontwerpmodel en in een praktijk van geïntegreerd toetsen. De opleidingen onderwijswetenschappen hebben de kans niet alleen via hun studenten een bijdrage te leveren tot een versterking van de onderwijskwaliteit, ze kunnen in eigen inhoud en aanpak tonen wat een onderwijskundig verantwoorde opleiding kan zijn.

Kans 6. Werken met een samenhangend geheel van onderwijsdoelen op programmaniveau biedt opleidingen Onderwijswetenschappen de kans hun kwaliteit en maatschappelijk belang helder te tonen

Opleidingen Onderwijswetenschappen zijn doelgericht en ze zijn daarin ambitieus. Ze beogen een bijdrage te leveren aan de onderwijspraktijk en de verdere ontwikkeling van de onderwijswetenschappen. Een dergelijke ambitieuze doelstelling vereist een even ambitieus proces dat wordt ingericht om te bepalen of een student de doelen van de opleiding heeft bereikt. Hierbij sluiten doel en beoordeling naadloos bij elkaar aan, zijn ze congruent.

Als opleiding Onderwijswetenschappen beoordelen ook vanuit onderwijskundig perspectief van belang, aangezien 'toetsen en beoordelen' een relevant vraagstuk is in de hele onderwijsketen. Het primair onderwijs werkt bijvoorbeeld met leerlingvolgsystemen en eindtoetsen, het voortgezet onderwijs met proefwerken, schriftelijke overhoringen en examens, het hoger onderwijs met tentamens, proeven van bekwaamheid, stages en afstudeeropdrachten en bedrijven en organisaties hanteren gesprekscycli van functionerings- en beoordelingsgesprekken. Een algemene trend is dat er naast deze methoden gericht op studiepunten/certificering, steeds meer aandacht is voor de formatieve functie van beoordelen, gericht op feedback en voortgang van de lerende/werknemer.

De opleidingen Onderwijswetenschappen blijken zorgvuldige aandacht te hebben voor beoordelen. Studenten worden tijdens de opleidingen veelal bewust gemaakt van de positie van beoordelen in verschillende onderwijscontexten en de implicaties voor het curriculumontwerp als geheel. Ook zijn zij vaak betrokken bij de beoordeling als zelf- of peerbeoordelaars. In het onderwijsonderzoek is veel aandacht voor ook de formatieve rol van beoordelen, bijvoorbeeld in het vele onderzoek naar feedback. Op het niveau van de opleiding zelf is er – in tegenstelling tot een aantal jaren geleden – ook veel aandacht

voor het expliciteren van het toetsprogramma, de weging, de training van beoordelaars en het werken met (gevalideerde) beoordelingsinstrumenten, zoals rubrics.

Ook hier doemen evenwel risico's op. De verscherpte aandacht voor de wijze van beoordelen heeft ook geleid tot het in detail beschrijven van de wijze van toetsing, blijkend uit toetsbeleidsplannen met gedetailleerde overzichten en matrices van de ingezette toetsen. Hoewel een dergelijke analytische aanpak opleidingen enerzijds siert, rijst anderzijds wel de vraag hoe ook meer holistisch en op programmaniveau de samenhang is geborgd in het licht van de eindkwalificaties. Het modulair systeem - werken met eenheden van onderwijs met elk een eigen wijze van summatieve toetsing - lijkt het bijna onmogelijk te maken op opleidingsniveau informatie te verzamelen en uitspraken te doen over de ontwikkeling van de toekomstige onderwijsprofessional. De observatie dat bij veel opleidingen de inhoud meer leidend zijn voor het toetsontwerp dan de eindkwalificaties, illustreert dit gegeven. Het inzetten van externe beoordelaars die zich richten op deze eindkwalificaties biedt een kans om een minder intern gerichte en een meer congruente beoordeling tot stand te brengen. Tegelijk biedt het ook een kans om de belangrijke eindkwalificaties maatschappelijk in het licht te stellen en het belang van opleidingen Onderwijswetenschappen aan te tonen. Voorwaarde is wel dat de betrokken externe beoordelaars een breed zicht hebben op de onderwijskunde als wetenschappelijke discipline en als praktijkveld.

Kans 7. Het inzetten van professionalisering gericht op proactieve medewerkers biedt een kans om de kwaliteit van opleidingen Onderwijswetenschappen duurzaam te realiseren

Een opleiding is zo sterk als de mensen die de opleiding vorm en inhoud geven. De opleidingen Onderwijswetenschappen kenmerken zich door professionaliteit van docenten met name wat betreft inhoudelijke kennis en

begeleiding van studenten. Hoogleraren verpersoonlijken in tal van gevallen de opleiding en dynamiseren een hele gemotiveerde ploeg. De mogelijkheden tot professionalisering benutten blijkt een van de sterke punten van de opleidingen, onder andere door het aanbieden en behalen van een basiskwalificatie onderwijs (BKO). De professionaliteit beperkt zich niet tot docenten. Ook de opleidings- en examencommissies kunnen veelal rekenen op creatieve en actieve mensen.

Er zijn echter risico's. Een sterke hoogleraar gaat veelal gepaard met een focus op een afgebakend terrein en met afhankelijkheid van een vaak kleine groep van docenten. Dat maakt dat de aandacht veelal gericht is op het vlot laten verlopen van de opleiding met de bestaande middelen (materieel, infrastructuur, personeel), eerder dan op perspectief nemen en gericht innoveren. Het richten van de professionalisering op het versterken van het vermogen om op eigen initiatief creatieve ideeën te ontwikkelen, voor te stellen, te bespreken en te nemen door alle betrokkenen kan hen helpen meer proactief (samen) te werken, nog meer eigenaarschap te nemen en een visie voor de langere termijn te ontwikkelen en te realiseren. Ze nemen zo de eigen professionele ontwikkeling in de hand en geven in overleg en samenwerking zelf inhoud en vorm aan de eigen baan.

Professionalisering op te vatten als integraal onderdeel van organisatieontwikkeling, en omgekeerd, biedt kansen in de vorm van verdere ontwikkeling en doorvoering van veranderingen, visieontwikkeling en teamontwikkeling. Dit is tevens van belang als gevolg van veranderingen in de markt (toe- of afnemende studentenaantallen, verandering in doelgroep, etc.). Zulke ontwikkelingen in de context maken veranderingen in instructie, curriculum, assessment etc. nodig. Dit vereist wederom het eerder genoemde competentieniveau van docenten. Mede vanwege de complexiteit van zulke ontwikkelingen, die nieuwe visies en oplossingen nodig heeft, is dit alleen mogelijk door het gezamenlijk aangaan van de uitdagingen. Dit maakt het mogelijk dat niet iedereen alles hoeft te doen en te kunnen, wat de ervaren werkdruk ten goede kan komen. Professiona-

lisering gericht op het team van docenten die op grond van erkende complementariteit samenwerken, kan de kwaliteit duurzaam borgen. Mogelijk kan daarmee ook iets worden gedaan aan de breed ervaren werkdruk. De opleidingen Onderwijswetenschappen zullen hierbij wel rekening moeten houden met fluctuatie in personeel, tijdelijke contracten, kleine aanstellingen (soms als gevolg van universitair personeelsbeleid), en de soms moeilijke positie van Onderwijswetenschappen in de universiteit als geheel. Veranderingen in personeel kunnen echter ook als kans opgepakt worden, aangezien innovaties en nieuwe oplossingen, vaker voorkomen in settings met een bepaalde hoeveelheid diversiteit in ervaringen, kennis, etc. Dit vereist dan wederom stevig leiderschap voor veranderingen. Een risico bij veranderingen is dat reeds bestaande goede dingen verdwijnen, waarvoor waakzaamheid geboden is. Personeelsontwikkeling is organisatieontwikkeling, en voor verdere kwaliteitsverbetering -door vernieuwingen, innovaties, etc. van de opleidingen- biedt de verdere professionalisering en proactief gedrag van alle betrokkenen een kans.

Ter afronding

Dankzij bezoeken aan bachelor- en masteropleidingen Onderwijswetenschappen heeft bij leden van het visitatiepanel een reflectie plaatsgevonden over opleidingen Onderwijswetenschappen en over het grote maatschappelijke belang van deze opleidingen. Deze reflectie resulteerde in de identificatie van zeven onderling samenhangende kansen. De kansen geven aan dat door (a) het intensiveren van samenwerking tussen de opleidingen enerzijds maar ook tussen de opleidingen, andere disciplines en het breder maatschappelijk veld (zowel nationaal als internationaal) anderzijds en (b) het tot stand brengen van een nog grotere congruentie tussen doelen, evaluatie, inhouden, aanpakken en resultaten van onderwijsonderzoek, de opleidingen Onderwijswetenschappen zich duurzaam kunnen uitrusten om ook in de toekomst kwaliteitsvol te zijn en een onmisbare bijdrage te

leveren tot de kwaliteit van het onderwijs in Nederland en de wereld. Elke opleiding kan dat op eigen wijze doen, maar door daarnaast ook in overleg te gaan kunnen complementariteit en profilering hand in hand gaan.

Noot

¹ Zie 'Domeinspecifiek referentiekader onderwijswetenschappen' tot stand gekomen door nauw overleg tussen de opleidingsdirecteuren van de deelnemende opleidingen.

Literatuur

van Merrienboer, J. J. G., van Petegem, P., Elen, J., Hoogerwaard, T., Langerak, S., Mulder, R. H., Smits, P., Valcke, M., & Zandsteeg, B. (2013). De opleiding onderwijskunde aan vijf Nederlandse universiteiten anno 2012: Klaar voor de toekomst? *Pedagogische Studiën*, 90(1), 57-68.

Auteurs

Jan Elen is gewoon hoogleraar aan het Centrum voor Instructiepsychologie en -technologie, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen van de KU Leuven. **Regina H. Mulder** is hoogleraar Pedagogiek en Onderwijskunde aan de Faculty of Psychology, Pedagogy and Sports Science, University of Regensburg. **Dominique Sluijsmans** is werkzaam als lector Professioneel Beoordelen bij Zuyd Hogeschool, Heerlen. **Bernadette Van Hout-Wolters** is gasthoogleraar aan de Afdeling Pedagogische en Onderwijswetenschappen, Universiteit van Amsterdam.

Correspondentieadres: Jan Elen, KU Leuven, Centrum voor Instructiepsychologie en -technologie, Dekenstraat 2, 3000 Leuven, België; E-mail: Jan.elen@kuleuven.be

Abstract

Seven chances to strengthen study programmes on Educational Sciences

In the first half of 2017 Dutch study programmes on Educational Sciences were visited as part of the assessment process. During and after the visits the panel reflected on chances to further strengthen the programmes on Educational Sciences. This contribution describes how the programmes (each of them on its own, but also in collaboration) may grasp the opportunity to:

- reflect the full scope of educational research
- show the diversity of educational practice
- attract new target groups
- interact with other disciplines and the (inter-) national society
- use empirical evidence from educational research
- aim at integrated educational goals at programme level
- concentrate professionalization initiatives on strengthening agency

Keywords: educational research, educational practice, target groups, programme level, professionalization